

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I. JEDNOSTKA, SPOŁECZEŃSTWO, NARÓD, PAŃSTWO (Paweł Śpiewak) . . . 9

Człowiek w teatrze życia społecznego 10; W roli głównej wystąpi społeczeństwo 10; Mała grupa, czyli za kulisami 12; Wchodzimy w rolę 13; Gdzie jest nasz reżyser?! 13; Jak odczytać role innych? 14; Swoi i obcy w teatrze 14; Grupy sformalizowane – teatr z zasadami 15; Czym różnią się aktorzy? 16; Dochody 16; Jak zdobyć awans? 17; Prestiż aktorów 18; Kto rządzi w tym teatrze? 19; Rola państwa 20; Nie samym prawem żyje państwo 20; Naród – wspólnota wszystkich aktorów 21; Naród nie jest samotną wyspą 22

ROZDZIAŁ II. WPROWADZENIE DO KONSTYTUCJONALIZMU (Paweł Śpiewak) 25

Po co mamy konstytucję? 26; Wiele funkcji kawałka papieru – ograniczenie władzy 27; Porządkowanie polityki 28; Konstytucja uprawomocnia władzę 28; Konstytucja integruje 28; Prawa człowieka w konstytucji 29; Zasada demokratyczna 30; Demokracja z zasadami 31; Prawo i polityka – razem czy osobno? 34

ROZDZIAŁ III. DROGA DO DEMOKRACJI KONSTYTUCYJNEJ (Dariusz Gawin) 37

Od demokracji do demokracji 38; Na początku byli królowie 38; Ateny – absolutna władza większości 38; Tylko dla obywateli 39; Demokracja bez pośredników 40; Rzym – republika prawa 41; Ustrój mieszany 42; Państwo stanowe 42; Prawo do oporu 43; Państwo – kompromis rozumnego prawa 44; Umowa społeczna 44; Monteskiuszowski podział władz 45; Suwerenność ludu 45; Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, 1789 r. 46; Od monarchii konstytucyjnej do terroru 46; Demokracja w tradycji anglosaskiej 47; Demokracja amerykańska 50; Dwie tradycje 53; Polska tradycja demokratyczna 54; Polski republikanizm 61; Konstytucje okresu międzywojennego 62; W stronę autorytaryzmu? 63; Konstytucja kwietniowa 64

ROZDZIAŁ IV. MODELE DEMOKRACJI (Tomasz Merta) 67

Demokracja, ale jaka? 68; Ateny porzucone 68; Powrót do Aten? 69; Referendum 70; Ludowa inicjatywa ustawodawcza 72; Systemy partyjne 73; Ordynacja wyborcza 74; Stabilność kosztem proporcji 76; Reprezentanci wyborców czy partii 77; Trójpodział władz 77; Parlament 78; Parlament od wewnątrz 79; Posłem być 80; Być w opozycji 82; Królowie i prezydenci 82; Rząd czasami rządzi naprawdę 84; Kto tu rządzi? 86; Sąd konstytucyjny 88; Władza blisko i daleko obywatela 88; Państwo a gospodarka 90

ROZDZIAŁ V. CZY WYSTARCZY SAMA KONSTYTUCJA? (Dariusz Gawin) 93

Dlaczego sama konstytucja nie wystarczy? 94; Same procedury to za mało 94; Demokratyczne minimum 95; Totalitaryzm – wielka fikcja 95; Konstytucja w państwie totalitarnym – ZSRR 96; PRL – wadliwa kopia przodującego ustroju 97; Konstytucja – prezent od Stalina 98; Zbrojne ramie partii w działaniu 100; Erozja systemu – 1956–1989 101; Rok 1976 – niby-konstytucja w soczewce 102; Upadek PRL 103; Różnice kulturowe a konstytucjonalizm 104; Czy da się pogodzić islam i demokrację? 105; Demokracja – oferta dla wszystkich? 107

ROZDZIAŁ VI. PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI (Elżbieta Morawska) 109

Rodowód praw człowieka 110; Konceptje praw człowieka 110; Konceptja absolutnych praw człowieka 110; Konceptja relatywnych praw człowieka 111; Źródła praw i wolności 111; Prawa pozytywne i negatywne 112; Prawa osobiste i polityczne a prawa gospodarcze i społeczne 113; Trzy generacje praw człowieka 114; Ochrona praw człowieka 115; Gwarancje materialne 115; Gwarancje formalne 116; Hierarchia norm prawnych 116; Prawa człowieka – część ustroju 117; Organizacje międzynarodowe broniące praw człowieka 117; System ochrony praw człowieka ONZ 119; Ochrona praw człowieka przez OBWE 120; Obowiązki obywatelskie 120; Prawa czy obowiązki jednostki? 121; Czy zapisywać obowiązki w konstytucji? 122; Moje konstytucyjne obowiązki? 123; Cnoty obywatelskie 124; Odpowiedzialność 124; Jedna sprawiedliwość – wiele formuł 125; Formuły sprawiedliwości 125; Sprawiedliwość społeczna 126; Tolerancja 127; Granice tolerancji 127; Służba społeczna – po co to komu? 128; Rozwaga 129; Męstwo 130; Patriotyzm 130

ROZDZIAŁ VII. SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE (Paweł Śpiewak) 133

Społeczeństwo obywatelskie – trochę historii 134; Społeczeństwo przeciw komunistycznemu państwu 134; Społeczeństwo obywatelskie i bunt przeciw autorytaryzmowi 135; Powrót idei społeczeństwa obywatelskiego na Zachodzie 136; Stowarzyszanie się – początek demokracji 136; Społeczeństwo – więcej niż rodzina 137; Społeczeństwo – między konformizmem a indywidualizmem 138; Własność – warunek wolności 139; Duch obywatelski porusza spo-

leczeństwo 139; Kim jest obywatel? 140; Obywatel – władza nie tylko przy urnie 141; Zaufanie – kapitał demokracji 141; Społeczeństwo obywatelskie – wspólna wartość 142; Stowarzyszenia 142; Partie polityczne 145; Związki zawodowe 149; Stosunki państwo – Kościół 151; Opinia publiczna – jedna czy wiele? 154; Obywatelskie nieposłuszeństwo 156

ROZDZIAŁ VIII. USTRÓJ POLITYCZNY RP (Maciej Podbielkowski) 159

Ustrój polityczny w konstytucji 160; Ustrój społeczny i ekonomiczny w konstytucji 160; Stosunek państwa do Kościołów 161; Władza ustawodawcza 161; Jak wybieramy Sejm? 162; Jak działa Sejm? 163; Kompetencje Sejmu 164; Kompetencje Senatu 165; Procedura uchwalania ustawy budżetowej 165; Procedura zmiany konstytucji 166; Status posłów i senatorów 166; Kadencja Sejmu i Senatu 167; Władza wykonawcza 167; Prezydent Rzeczypospolitej 167; Kompetencje wykonawcze 168; Współdziałanie rządu z prezydentem 168; Kompetencje wobec władzy ustawodawczej 169; Kompetencje wobec władzy sądowniczej 169; Kontrasygnała premiera 170; Rada Ministrów 170; Jak powołuje się Radę Ministrów? 170; Tryb odwołania Rady Ministrów 171; Kompetencje Rady Ministrów 172; Premier i ministrowie 172; Rząd i administracja 173

ROZDZIAŁ IX. SAMORZĄD TERYTORIALNY (Jacek Królikowski) 175

Co to jest samorząd? 176; Samorząd terytorialny w Polsce 176; Czy samorząd to też państwo? 177; Zasada pomocniczości 177; Mała ojczyzna 178; Parafia – wspólnota w gminie 178; Gmina – władza całkiem bliska 179; Jednostki pomocnicze gminy 180; Gdzie gmina nie może, tam powiat zadziała 180; Województwo, czyli jak rozwijać region 182; Skąd się bierze rada? 182; Nad czym radzi rada? 183; Jak się radzi? 184; Zarząd 184; Urząd gminy 188; Powiatowa władza 188; Kto rządzi w województwie? 188; Samorządowy gospodarz 189; Samorządowe pieniądze – przykład gminy 189; Kontrola finansów samorządowych 191; Gospodarowanie mieniem komunalnym 191; Nadzór organów administracji rządowej nad samorządami 192; Europejska Karta Samorządu Terytorialnego 192; Samorząd – przestrzeń dla aktywnych 193; Aktywność na wagę złota 193; Jak to się robi w gminie? 194; Media lokalne 195; Formy protestu 196; Gmina nie jest samotną wyspą 197

ROZDZIAŁ X. PRAWO W ŻYCIU OBYWATELA (Monika Płatek) 199

Normy – zawsze blisko nas 200; Prawo 201; Czy można obyć się bez prawa? 201; Wziąć sprawiedliwość we własne ręce? 202; Prawo i moralność – bliscy kuzyni 203; Pozytywizm prawny kontra prawo natury 204; Rodziny systemów prawnych 204; Gdzie szukać prawa? 205; Jak powstaje ustawa? 205; Dziedziny prawa 206; Prawo cywilne 208; Czy jestem podmiotem prawa cywilnego? 208; Prawo karne 209; Kara – odpłata i naprawa 210; Kara śmierci – zło czy zło konieczne 211; Czy jestem podejrzanym? 211; Prawo administracyjne 212; Kto stoi na straży prawa? 214; Naczelny Sąd Administracyjny 215; Trybunał Konstytucyjny 215; Sędziowie Trybunału 226; Trybunał Stanu 217; Rzecznik Praw Obywatelskich 218; Najwyższa Izba Kontroli 219; Policja 219; Stosowanie prawa w życiu – kultura prawna 220; Tradycje i nawyki 221

ROZDZIAŁ XI. ZAGROŻENIA DLA DEMOKRACJI (Andrzej Waśkiewicz) 223

Troskliwy optymizm 224; Czy w demokracji rządzi większość? 224; Cała władza w ręce ekspertów! 225; Dlaczego ludzie postrzegają politykę jako nieatrakcyjną? 216; Niedzielni wyborcy 227; Demagodzy epoki mass mediów 227; Demokracja elitami podszyta? 228; W poszukiwaniu czystych rąk 229; Cała władza w ręce ludu! 230; Wspólne dobro i prywatne interesy 231; Egoista żąda wspólnoty 232; Czy demokracja rozwiązuje konflikty? 232; Tyrania większości 233; Reprezentacja czy sprawny rząd? 234; Demokracja – wybór obywateli 235

ROZDZIAŁ XII. POLSKA, EUROPA, ŚWIAT – WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI

(Marek Cichocki) 237

Razem w Europie, razem w świecie 238; Dlaczego warto być razem? 238; Współpraca zamiast wojny 239; Wspólny rynek 240; Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (EFTA) 240; Jednolity Akt Europejski 240; Unia Europejska 241; Instytucje Unii Europejskiej 242; Unia też ma problemy 243; Rozszerzenie Unii Europejskiej 244; Rada Europy 246; Sojusz Północnoatlantycki (NATO) 246; Nowe zadania Sojuszu 247; Jak działa NATO? 248; Polska polityka zagraniczna 249; Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) 250; Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) 250

MAŁY SŁOWNIK WIELKICH IDEI (Paweł Kaczorowski) 253

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ 263